

Andrej Pančur

Ena država, en denar?

Zelo kratka, vendar toliko bolj burna zgodovina enotnih državnih valut na Slovenskem

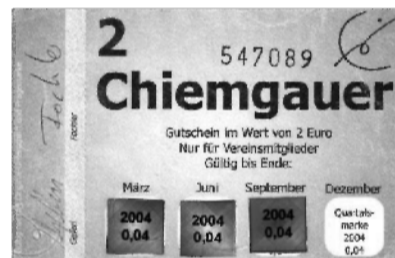
1. januarja 1999 je v Evropi na podlagi načela »en trg, en denar« zaživela *Ekonomska in monetarna unija*. 1. januarja 2002 so v dvanajstih članicah Evropske unije naposled uvedli še skupne evrobankovce in kovance, ki so kot edino zakonito plačilno sredstvo kmalu zamenjali dotedanje nacionalne valute. Vse do takrat pa je velika večina Evropejcev sveto verjela v načelo »ena država, en denar«. Tako še dandanes večina ljudi državno suverenost enači z denarno suverenostjo, ko je na ozemlju posamezne države kot plačilno in menjalno sredstvo ter hranilec vrednosti brez večjih omejitev v uporabi izključno le uraden denar te države. V predstavah prenekaterih ljudi je neodvisna država s samostojno državno valuto povzdignjena na raven večnega aksioma, katerega veljavnost so začeli ogrožati šele sedanji globalizacijski procesi.

Skupna stran evrokovancev za 2 evra. Vir: Der Euro Banknoten, Münzen und mehr. Europäische Zentralbank, <http://www.euro.ecb.int/de/more/communication/download2.html> [4. 9. 2006].

Tako se v zadnjem času vse več držav zavestno odreka svoji monetarni suverenosti. Nekatere države svojo valuto fiksno vežejo na tujo valuto/valute (denarna uprava), druge države ustanovljajo monetarne unije, tretje države pa se povsem odrečejo lastni valuti in namesto nje sprejmejo tujo (»dolarizacija«). Po drugi strani so na delu tudi tržne sile, ki ponekod ne samo v zunanjem, temveč tudi v notranjem prometu na račun nekaterih sve-

tovnih valut (dolar, evro) šibke nacionalne valute vse bolj porivajo na obrobje. S tem, ko je uporaba posameznih valut vedno manj odvisna od ozemlja posameznih držav, pa se samo število valut nikakor ne manjša. Ravno obratno! Na lokalni ravni se pojavlja vedno več alternativnih lokalnih in regionalnih valut, nove informacijske tehnologije (predvsem internet) namreč spodbujajo nastanek novih valut.¹

Zasilni regionalni denar društva Chiemgauer e.V., velja v deželnih okrožjih Rosenheim in Traunstein v Nemčiji, 2 Chiemgaunerja, 2004, Prien. Vir: Complementary Currency Resource Center, http://www.complementarycurrency.org/gallery.php?s_imageType=3&s_countryId=62 [4. 9. 2006].

Prihajajoči denarni pluralizem ni – zgodovinsko gledano – nobena anomalija denarnih sistemov, temveč prej njihovo naravno stanje. Enotne

¹ Cohen, Benjamin J.: *The Geography of Money*. Ithaca, London: Cornell University Press, 2000; Cohen, Benjamin J.: *The Future of Money*. Princeton: Princeton University Press, 2006.

državne valute so se na celotnem ozemlju posameznih držav pojavile relativno pozno. Veliko večino denarne zgodovine so bile namreč na določenem državnem ozemlju prosto v obtoku tako domače kot tuje valute. Nižji sloji prebivalstva so v veliki meri uporabljali različne lokalne valute in zasilni denar, ki ni bil fiksno vezan na uradno državno valuto. Poleg tega celo kovanci uradne valute niso imeli iste kvalitete. Nepreglednost se je samo še povečala, ko so v 18. in 19. stoletju privatne banke in države začele izdajati različne vrste papirnatega denarja. Šele v 19. in predvsem 20. stoletju je večini držav uspelo poenotiti denarni sistem v državi. Tako so bili poenoteni različni denarni standardi in kovni sistemi. Državam je prvič v zgodovini uspelo ustvariti zanesljiv in po vsej državi razširjen denarni sistem, ki je temeljil na denarju, katerega notranja vrednost je bila manjša od njegove imenske vrednosti. Države so na svojem ozemlju standardizirale izdajanje papirnatega denarja in ga sčasoma monopolizirale v okviru centralnih bank. Istočasno jim je uspelo ustvariti učinkovit sistem izdajanja drobiža. Posledično so še prepovedale izdajanje zasilnega denarja in iz domačega denarnega obtoka odstranile tuj denar.²

Zdi se, da pri tem tudi burna slovenska politična zgodovina 19. in predvsem 20. stoletja potrjuje pričakovanja, da je lahko na ozemlju neodvisne države v obtoku samo ena, in sicer državna valuta. Vsaka sprememba državnih meja je pri tem za seboj nujno potegnila tudi spremembe na področju denarne ureditve posameznih ozemelj. V 19. stoletju so tako Slovenci živeli v okviru habsburške monarhije, kjer je bila od leta 1753 v veljavi konvencijska valuta, od leta 1858 avstrijska valuta in naposled od leta 1900 kronsko valuta. Zaradi ustanovitve francoskih Ilirskih provinc so Slovenci na tem ozemlju med leti 1809 in 1818 uporabljali francosko valuto. Po razpadu habsburške monarhije so morali Slovenci ob vsakem nastanku novega državnega ozemlja in novih meja zamenjati denar nekdanjih držav v denar novih držav. Tako so v letih 1918–1923 v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev najprej dali nostrificirati kronsko valuto, jo nato zamenjali v dinarsko-kronski denar

2 Helleiner, Eric: *The Making of National Money: Territorial Currencies in Historical Perspective*. Ithaca, London: Cornell University Press, 2003; Helleiner, Eric: *One Nation, One Money: Territorial Currencies and the National-State*. V: *ARENA Working Papers*, WP 1997/17.

kot začasno plačilno sredstvo, ki pa so ga naposled zamenjali za dinarsko valuto. V Kraljevini Italiji so kronsko valuto leta 1919 zamenjali za italijanske lire. Po razkosljanju Kraljevine Jugoslavije leta 1941 so dinarsko valuto zamenjali za nemške državne marke, italijanske lire ali madžarske pengöje. Po koncu druge svetovne vojne so valute okupatorjev in različen zasilni denar zamenjali za dinarsko valuto. Po razpadu Jugoslavije so jugoslovanski dinar leta 1991 zamenjali za slovenski tolar.

Vse te države so hotele oblikovati monetarno povsem integrirano ozemlje. Za enoten monetarni prostor je značilno, da je monetarno suvereno ozemlje, ki ima skupno valuto, skupno centralno banko, skupno monetarno politiko in skupno politiko oblikovanja menjalnih tečajev. Zato se s politično in denarno razdružitvijo oblikujejo nova suverena valutna področja, ki imajo ponavadi tudi lastno centralno banko in vodijo avtonomno monetarno politiko in avtonomno politiko oblikovanja menjalnih tečajev.³ Novo valuto se lahko uvede samo na podlagi različnih političnih, institucionalnih in tehničnih ukrepov,⁴ ki pa jih bom omenjal le v grobih obrisih. Osredotočil se bom predvsem na pomen denarja kot združevalni in razdruževalni dejavnik v državi. Pri tem bom opozoril na različne vzroke za uvedbo nove valute.

Po eni strani so hoteli državniki s pomočjo ozemeljsko enotne državne valute okrepiti skupno identiteto na celotnem ozemlju nove države. Skupna identiteta se je odražala predvsem v podobah na denarju in v imenu denarja. Zaradi nacionalne raznolikosti habsburške monarhije in deklarirane neodvisnosti njene emisijske banke so bile podobe na bankovcih vedno strogo nevtralne. Na njih niso bili prikazani niti vladarji niti zgodovinske in metaforične teme. Podobe vladarjev so se pojavljale samo na kovancih in na državnem papirnatem denarju.⁵ Obratno so v Jugoslaviji s podobami na denarju občasno poskušali bolj ali manj uspešno

3 Lavrač, Vladimir: *Monetary disintegration, monetary sovereignty and monetary integration*. V: *Development and International Cooperation*, 1995, št. 20-21, str. 9.

4 Abrams, Richard K. in Cortés-Douglas, Hernán: *Policy, institutional, and technical issues in the introduction of a new national currency*. V: *Development and International Cooperation*, 1995, št. 20-21, str. 87-125.

5 Auling, Barbara: *Vom Gulden zum Euro: Geschichte der österreichischen Banknoten*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2000, str. 101, 115-122.

ustvariti skupno politično in zlasti socialno identiteto različnih narodov. Neodvisna slovenska valuta s podobami znanih Slovencev in Slovenk utrjuje skupni nacionalni značaj neodvisne Slovenije.

Kovanec Federativne narodne republike Jugoslavije, 50 dinarjev, 1955. Vir: Zasebna zbirka Barbare Györfi.

V večnacionalnih državah so bili vedno zelo pomembni tudi napisi na denarju. V habsburški monarhiji je tako vsak narod denarno enoto imenoval nekoliko drugače. Pogosto so bile denarne enote na papirnatem denarju navedene v jezikih vseh narodov monarhije. Ko pa je npr. emisijska banka izdala samo bankovce z nemškimi in madžarskimi napisi, so se leta 1881 po vzoru Čehov temu uprli tudi Slovenci in na izdane bankovce lastnoročno pripisali slovensko ime »goldinar«.⁶ V prvi in drugi Jugoslaviji so bili napisi na denarju vedno tudi v vseh uradno priznanih jezikih, med drugim tudi v slovenščini. Ob slovenski monetarni osamosvojitvi se je vnela izredno vroča debata o imenu novega denarja. Na koncu so se odločili za ime tolar.⁷

Nemška stran bankovca Avstro-ogrske banke, 10 goldinarjev avstrijske valute, 1. 5. 1880, Dunaj. Vir: Pressburger, Siegfried: Das österreichischen Noteninstitut 1816–1966, 2. del, 1. zvezek. Wien: Österreichische Nationalbank, 1969.

Druga vrsta razlogov za uvedbo nove valute je bila prvenstveno gospodarska. Nova država je hotela z izdajanjem enotne valute gospodarsko integrirati svoje ozemlje, sama voditi makroekonomsko in fiskalno politiko ter pri tem predvsem sama pobirati dobiček od izdajanja denarja – *seigniorage*. V nadaljevanju tega članka bom prikazal predvsem te gospodarske razloge.

Monetarno poenotenje habsburške monarhije

Čeprav se je večina slovenskega ozemlja že relativno zgodaj znašla pod oblastjo Habsburžanov, pa je bil denar, ki je krožil po habsburškem ozemlju, še dolgo časa zelo raznolik. Ko so s prevlado Habsburžanov na Slovenskem v 14. stoletju praktično prenehale delovati domače kovnice, je bil v denarnem obtoku samo še denar, ki so ga kovali v ostalih habsburških deželah, predvsem na Dunaju. Poleg tega domačega denarja je bilo v obtoku še veliko različnega denarja iz tujine, predvsem iz bližnjih italijanskih in nemških dežel ter iz Ogrske.⁸

Srebrnik, 24 soldov, Benetke, 1539–1545. Vir: CoinArchives, <http://www.coinarchives.com/w/lotviewer.php?LotID=243358&AuclD=190&Lot=3251> [4. 9. 2006].

Zaradi tesnih trgovskih stikov z Italijo,⁹ je bilo na Slovenskem zlasti veliko italijanskega denarja. Predvsem v zahodnih slovenskih deželah je bil denarni promet skoraj povsem odvisen od italijanskega denarja. Pri tem se je jasno pokazalo, da je bil v srednjem in dobršnem delu novega veka denarni promet na posameznem ozemlju v prvi vrsti odvisen od dejanskih gospodarskih stikov tega ozemlja in šele nato od dejanske politične in

⁶ Pančur, Andrej: Vpliv političnih in nacionalnih bojev na gospodarske reforme (Primer avstroogrske valutne reforme leta 1892 in vloga Slovencev). V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1999, št. 2, str. 41–42.

⁷ Zei, Vida: Denar – nacionalna valuta, kultura, estetika in politika. V: *Časopis za kritiko znanosti*, 1998, št. 189, str. 47–62; Jelincič, Zmago: *Slovenski tolar 1*. Ljubljana: samozaložba, 1998, str. 18–32.

⁸ Kos, Peter: Denarništvost na prostoru današnje Slovenije v času od 12. do 14. stoletja. V: *Zgodovinski časopis*, 1994, št. 3, str. 307–317; Bizjak, Matjaž: *Ratio facta est: Gospodarska struktura in poslovanje poznosrednjeveških gospodstev na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003, str. 84–88.

⁹ Gestrin, Ferdo: *Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1991, str. 141–185.

posledično tudi kovne oblasti nad tem ozemljem. Tako so bili po letu 1500 italijanski kovanci na Slovenskem že tako množično razširjeni, da je bilo v razmerju do habsburških kovancev potrebno uvesti posebno kranjsko valuto.¹⁰ Podobno so se tudi v severni beneški Istri zaradi tesnih gospodarskih stikov z avstrijskimi deželami za habsburški denar izoblikovala drugačna valutna razmerja od uradnih. Čeprav so si tako habsburške kot beneške denarne oblasti prizadevale omejiti vpliv tujege denarja, pa so se naposled morale sprijazniti z realnostjo. V severozahodni Istri je tako avstrijski denar prevladoval praktično vse do propada beneške republike.¹¹

Kljub temu da je kranjska valuta v 18. stoletju vse bolj izgubljala na pomenu in so avstrijski kovanci vse bolj izpodrivali italijanske, je bilo še v začetku 19. stoletja v zahodnih delih slovenskega ozemlja v obtoku precej italijanskega denarja.¹² Zlasti problematičen je bil beneški drobiž, katerega kovinska vrednost je bila manjša od kovinske vrednosti nominalno enakovrednega avstrijskega drobiža. Uradne prepovedi tujega drobiža niso prav nič zalegle. Po eni strani šibka državna oblast ni mogla učinkovito nadzirati plačilnega prometa, po drugi strani pa so tudi prebivalci raje plačevali z manj vrednim tujim kot z več vrednim domačim drobižem. Zato je tudi prepoved beneškega drobiža iz leta 1723¹³ ostala brez večjih učinkov. Habsburški oblasti naposled ni preostalo nič drugega, kot da so za Goriško še sami začeli kovati manj vreden bakreni drobiž. Habsburške kovnice so tako v tridesetih letih 18. stoletja začele za Goriško kovati bakreni drobiž, ki je po italijanskem zgledu nosil

ime *soldo* in so ga nato uspešno kovali vse do začetka 19. stoletja.¹⁴

Bakreni drobiž, 1 sold, 1777, Dunaj za Goriško. Vir: Zasebna zbirka Barbare Györfi.

Habsburški oblasti je šele v 18. stoletju uspelo postaviti prve temelje, na podlagi katerih ji je nato v naslednjem stoletju uspelo poenotiti denarni sistem na vsem svojem državnem ozemlju. Od leta 1753 je bila na večini njenega ozemlja v veljavi konvencijska valuta, katere temeljna denarna enota je bila goldinar.¹⁵ Po letu 1760 ji je z izdajanjem bakrenega drobiža uspelo poenotiti prej zelo konfuzen sistem drobiža. Že od začetka je imela skoraj povsem centraliziran sistem izdajanja papirnatega denarja.¹⁶ Tako je že leta 1762 na svojem ozemlju začela izdajati državni papirnati denar. Po koncu inflacijskega financiranja vojn proti francoski revoluciji in Napoleonu je od leta 1816 papirnati denar izdajala *Privilegirana avstrijska narodna banka* s sedežem na Dunaju.¹⁷

10 Vilfan, Sergij, Otorepec, Božo in Valenčič, Vlado: *Ljubljanski trgovski knjigi iz prve polovice 16. stoletja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1986; Vilfan, Sergij: *Temelji in razvoj denarnih sistemov v slovenskih deželah do 17. stoletja*. V: *Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987, str. 23-32.

11 Darovec, Darko: *Davki nam pijéjo kri: Gospodarstvo severozahodne Istre v novem veku v luči beneške davčne politike*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2004, str. 74-77.

12 Valenčič, Vlado: *Žitna trgovina na Kranjskem in ljubljanske žitne cene od srede 17. stoletja do prve svetovne vojne*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1977, str. 105.

13 Globočnik, Anton: *Geschichtliche Uebersicht des österreichischen Geld- und Münzwesens*. Wien: Manz'sche Buchhandlung, 1897, str. XXII.

14 Globočnik, Anton: *Geschichtliche Uebersicht des österreichischen Geld- und Münzwesens*, str. 39; Murko, Vladimir: *Denar*. Ljubljana, 1943, str. 75; Mimica, Bože: *Numizmatička povijest Istre i Kvarnera*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Rijeka: Vitagraf, Adamić, 1997, str. 506-507; Herinek, Ludwig: *Österreichische Münzprägungen von 1740-1969*, Wien: Münzhandlung Herinek, 1970, str. 207.

15 Rittmann, Herbert: *Deutsche Geldgeschichte 1484-1914*. München: Battenberg, 1975, str. 333-354.

16 Probst, Günther: *Österreichische Münz- und Geldgeschichte: Von den Anfängen bis 1918*, 2. del. Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 1994, str. 497-498.

17 Pressburger, Siegfried: *Das österreichischen Noteninstitut 1816-1966*, 1. del, 1. zvezek. Wien: Österreichische Nationalbank, 1959; Androsch, Hannes: *Die politische Ökonomie der österreichischen Währung: Eine Überblick über die österreichische Währungspolitik von 1760 bis 1984 vor dem Hintergrund der internationalen Entwicklung*. Wien: Wirtschaftsverlag Dr. Anton Orac, 1985, str. 17-21; Probst, Günther: *Österreichische Münz- und Geldgeschichte*, 2. del, str. 496-527; Butschek, Felix: *Österreichische Geldgeschichte im Rahmen der Sozial- und Wirtschaftsgeschichte vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart*. V: Häusler, Wolfgang in Abram, Michael (ur.): *Geld: 800 Jahre Münzstätte Wien*. Wien: Kunstforum Bank Austria, 1994, str. 161-164; Mo-

Avstrijski državni papirnati denar, 10 goldinarjev konvencijske valute, 1. 1. 1800, Dunaj.

Čeprav je tako imela habsburška monarhija v primerjavi z ostalimi državami v prvi polovici 19. stoletja dokaj poenoten denarni sistem, pa je morala na poti do monetarno povsem enotnega ozemlja prehoditi še dolgo pot. Samo na ozemlju nekdanjih Ilirskih provinc je bil npr. še kar nekaj let po ponovni priključitvi k avstrijskemu cesarstvu leta 1813 poleg starega in novega avstrijskega denarja v denarnem obtoku še denar iz najmanj naslednjih obstoječih in tudi ne več obstoječih evropskih držav in držav: Avstrijska Nizozemska (Belgija), Bavarska, Benetke, Bologna, Dubrovnik, Francija, Genova, Kraljevina Italija, Milano, Nizozemska, Papeška država, Parma, Piemont, Prusija, Salzburg, Španija, Toskana in Württemberg.¹⁸

Francoski srebrnik, 5 frankov, 1812. Vir: CoinArchives, <http://www.coinarchives.com/w/lotviewer.php?LotID=230696&AuclD=174&Lot=679> [4. 9. 2006].

Ta pisana denarna sestava je bila predvsem posledica pravkar minulih vojnih viher in vključitve teh slovenskih dežel v francoski denarni sistem. Ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja so namreč vedno nove vojne temeljito premešale sestavo oze-

¹⁸ Prim.: Ernst: *Die Währungsverhältnisse in Österreich zur Zeit des Franz Joseph I.* Wien: samozaložba, 1955, str. 4-7.
¹⁸ Prim.: Arhiv Republike Slovenije (dalje: ARS), arhivski fond AS 14, Gubernij v Ljubljani, 1784-1849, f. 59, mapa 3.

melj pod Habsburžani. Nekatera ozemlja so bila za vedno izgubljena (npr. današnja Belgija), hkrati pa so Habsburžani na obrobju svoje monarhije pridobili tudi več novih ozemelj s samosvojimi denarnimi sistemi. Po Napoleonovem porazu si je Avstrija leta 1814 priključila Lombardijo in Benečijo. Ti dve italijanski pokrajini sta odtlej imeli povsem svoj denarni sistem. Uradno plačilno sredstvo je bila srebrna avstrijska lira.¹⁹ Leta 1814 je Avstrija od Bavarske znova dobila v svojo posest Tirolsko, Vorarlberg, Salzburg in zahodni del Zgornje Avstrije. V teh deželah je poleg ponovno vpeljane konvencijske valute v obtoku še naprej ostajala državna valuta, čeprav so zadnje državne goldinarje nehali kovati že leta 1750.²⁰ Podobno se je na nekdanjem ozemlju Krakovske republike, ki si ga je Avstrija pripojila po koncu neuspešne poljske vstaje leta 1846, še naprej ohranila poljska valuta.

Srebrnik, četrt avstrijske lire, 1837, Benetke. Vir: CoinArchives, <http://www.coinarchives.com/w/lotviewer.php?LotID=184123&AuclD=153&Lot=1847> [4. 9. 2006].

Kot dediščina preteklosti so v tem času po avstrijskih deželah krožili še kronski tolarji, ki so jih na Slovenskem ponavadi imenovali križasti tolarji. Njihova vrednost je bila običajno za 12 krajcarjev večja kot vrednost tolarja konvencijske valute. Kronske tolarje so v drugi polovici 18. stoletja začeli kovati na Avstrijskem Nizozemskem (današnja Belgija). Konec 18. stoletja so jih množično kovali še v habsburških kovnicah na Dunaju, v Milanu in v Kremnici. V prvi polovici 19. stoletja so kronski tolar nato prevzele južnonemške države.²¹

¹⁹ Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848-1860*, 1. del. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1978, str. 93-95, 157-158.

²⁰ Kavčnik, I.: *O vrednotah (valutah)*. V: *Slovenski pravnik*, 15. marec 1900, št. 3, str. 5.

²¹ Pančur, Andrej: *Slovenska imena za habsburški denar v 19. stoletju*. V: *Zgodovina za vse*, 2005, št. 2, str. 64-65.

Srebrnik, kronski tolar, 1795, Milano. Vir: CoinArchives, <http://www.coinarchives.com/w/lotviewer.php?LotID=231189&AuclD=176&Lot=593> [4. 9. 2006].

Poleg vseh teh regionalnih in tujih valut so bili sredi 19. stoletja na celotnem avstrijskem ozemlju (razen Benečije in Lombardije) v obtoku še zadnji ostanki dunajske valute. Dunajska valuta je bila državni papirnati denar, s katerim so po državnem bankrotu leta 1811 zamenjali inflacijsko povsem diskreditiran državni papirnati denar. Po ustanovitvi avstrijske narodne banke so dunajsko valuto sicer začeli zamenjevati za bankovce narodne banke, ki so se glasili na konvencijsko valuto, vendar je zamenjava potekala le zlagoma in sta v naslednjih desetletjih bili istočasno v obtoku obe valuti. Po letu 1820 je bil goldinar dunajske valute vreden le dve petini goldinarja konvencijske valute. Zato so bile cene lahko izražene v obeh valutah. Do marčne revolucije leta 1848 je država iz obtoka sicer umaknila veliko večino dunajske valute, vendar je nekaj tega denarja uradno še vedno krožilo povsem brez težav. Iz denarnega obtoka je bilo zlasti težko umakniti bakreni drobiž dunajske valute.²²

S problemom različnih denarnih sistemov se je šele v 50. letih 19. stoletja prvič resno sprijel prav neoabsolutistični režim. Leta 1857 so se namreč nemške države odločile uskladiti svoje denarne sisteme. Odslej je bil avstrijski goldinar vreden 2/3 severnonemškega tolarja in 1 1/6 južnonemškega goldinarja. V ta namen je morala Avstrija za 5 % razvrednotiti svojo konvencijsko valuto. Zato je leta 1858 uvedla novo avstrijsko valuto.

²² Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 1. del, str. 103-107, 2. del, str. 1071; Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninstitut 1816-1966*, 1. del, 1. zvezek, str. 60-73; Androsch, Hannes: *Die politische Ökonomie der österreichischen Währung*, str. 18-20; Probst, Günther: *Österreichische Münz- und Geldgeschichte*, str. 527-530; Butschek, Felix: *Österreichische Geldgeschichte im Rahmen der Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, str. 164-165; Mensi-Klarbach, Franz: *Die Entwicklung des österreichischen Papiergeldwesens*, Wien: Alfred Hölder, 1905, str. 4-5, 13.

Državni papirnati denar (anticipacijski bankovec), 5 goldinarjev dunajske valute, 16. 4. 1813, Dunaj.

Ker je centralistično naravnani režim enotnost (nemškega) avstrijskega cesarstva hotel doseči tudi s pomočjo enotne avstrijske valute, je avstrijski finančni minister Karl Ludwig Bruck izkoristil dano priložnost in je hkrati z uvedbo nove valute odpravljal še vse ostanke starih valut.

Bankovec Privilegirane avstrijske narodne banke, 5 goldinarjev avstrijske valute, 1. 5. 1859, Dunaj. Vir: Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninstitut 1816-1966*, 1. del, 2. zvezek. Wien: Österreichische Nationalbank, 1959.

Čprav je Avstrija s to valutno reformo ponotila svoj denarni sistem, pa je menjava starega denarja za novega potekala zelo počasi. Nekateri srebrniki stare konvencijske valute so se v obtoku obdržali še vse do nove valutne reforme leta 1892, s katero so srebrno avstrijsko valuto zamenjali za

zlato kronsko valuto. Za en goldinar avstrijske valute so prebivalci dobili 2 goldinarja kronske valute. Navsezadnje pa je tudi pri tej reformi zamenjava denarja potekala zelo počasi. Še dolgo so bili v obtoku različni kovanci in bankovci obeh valut. Kot zadnje so šele do konca leta 1910 zamenjali stare bankovce za 1000 goldinarjev.

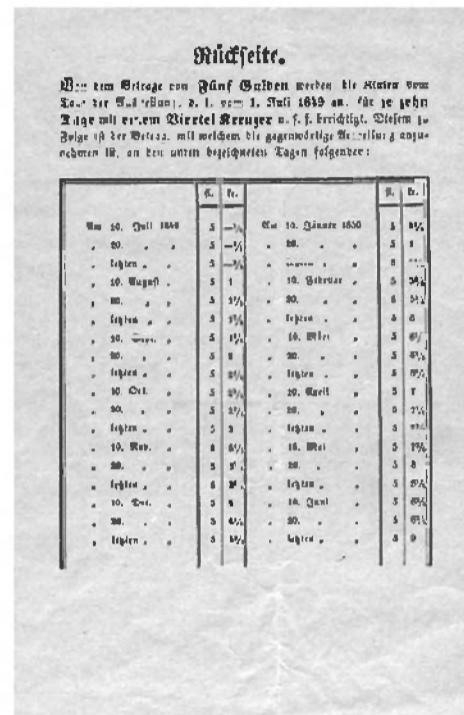

Bankovec Avstro-ogrske banke, 1000 kron kronske valute, 2. 1. 1902, Dunaj.

Zelo počasi je potekalo tudi poenotenje različnih vrst papirnatega denarja. Po letu 1816 je bila *Privilegirana avstrijska narodna banka* edina emisijska ustanova v državi. Vendar njen privilegij ni veljal v Lombardiji in Benečiji, kjer so bili zato v obtoku večinoma samo srebrniki. Šele od leta 1861 so bili bankovci narodne banke zakonito plačilno sredstvo tudi v Benečiji. Dve leti prej je Avstrija v vojni s Piemontom in Francijo že izgubila Lombardijo, leta 1866 pa je morala združeni Italiji napoved odstopiti še Benečijo.

Od marčne revolucije leta 1848 dalje je avstrijska država zaradi vsakoletnega proračunskega primanjkljaja začela izdajati različne vrste državnega papirnatega denarja: 3-procentne državne blagajniške nakaznice, nakaznice na dohodke ogrske dežele in 3-procentne bankovce državnega zaklada. Do leta 1854 so nato ves ta različen denar zamenjali za neobrestovane bankovce državnega zaklada. Za državo je bil ta denar le začasen izhod iz finančne stiske, zato ga je hotela čim prej umakniti iz obtoka. Vendar ji je šele leta 1856 uspelo, da je ves državni papirnati denar zamenjala za bankovce narodne banke.

Ker je Avstriji leta 1866 spet zmanjkalo denarja za financiranje vojne proti Prusiji in Italiji, je znova začela izdajati državni papirnati denar. Državni papirnati denar se je glasil na 1, 5 in 50

Obrestovani avstrijski državni papirnati denar, hrbtna stran 3-procentnih blagajniških nakaznic, 1. 7. 1849, Dunaj.

goldinarjev, bankovci pa na 10, 100 in 1000 goldinarjev. Medsebojno sta imeli obe vrsti denarja enako vrednost. Zato velika večina ljudi v vsakdanjem poslovanju z denarjem sploh ni opazila, da plačuje in kupuje z dvema različnima vrstama papirnatega denarja. Država se je šele z valutno reformo leta 1892 odločila iz obtoka umakniti državni papirnati denar. Vendar je ta denar še vse do leta 1903 imel prisilni tečaj, svojo vrednost pa je povsem izgubil šele leta 1907.

Avstrijski državni papirnati denar, 5 goldinarjev avstrijske valute, 7. 7. 1866, Dunaj.

Habsburški monarhiji je tako šele na začetku 20. stoletja uspelo vzpostaviti povsem enoten denarni sistem na vsem svojem državnem ozemlju.

V tem pogledu je habsburška monarhija zvesto sledila najnovejšim trendom najbolj razvitih držav. V primerjavi z drugimi državami je bila habsburška monarhija pri tem celo zelo uspešna. Toda ta njena uspešnost ni bila samo posledica avstrijske državne moči, temveč v enaki meri tudi posledica njene finančne nemoči.

V večini ostalih držav so namreč prebivalci uporabljali tudi veliko tujega denarja, večinoma kovancev. Šele postopoma je vladam uspelo tuj denar umakniti iz domačega denarnega prometa. Nasprotno so zaradi kriznih denarnih razmer po letu 1848 v Avstriji tuji kovanci izginili iz obtoka istočasno z domačimi. Zato je bilo v naslednjih desetletjih zelo veliko avstrijskih kovancev v tujini, v domovini pa je le semtertja prišel na spregled kakšen tuj kovanec. Ko so se nato v 70. letih 19. stoletja denarne razmere začele stabilizirati, je bil avstrijski denarni obtok skoraj povsem v znamenju (domačega) papirnatega denarja.

Bavarski srebrnik, zvezni tolar, 1865. Vir: CoinArchives, <http://www.coinarchives.com/w/lotviewer.php?LotID=290855&AucID=214&Lot=3105> [4. 9. 2006].

Tudi zelo zgodnji monopolni položaj avstrijske emisijske ustanove je bil v dobršni meri posledica avstrijske finančne šibkosti. Avstrijska država je začela izdajati papirnati denar, ker je z njegovo pomočjo nameravala krpiti proračunske luknje. Pri tem jo potrebe prebivalstva po plačilnih sredstvih niso prav nič zanimale. Kot bomo natančneje videli v nadaljevanju, si je prebivalstvo v kriznih časih razvrednotenja papirnatega denarja poskušalo pomagati tudi s kršenjem emisijskega monopola, vendar je država vajeti zopet hitro dobila v svoje roke.²³

V primerjavi z mnogimi drugimi državami ostale avstrijske banke pri izdajanju denarja prak-

²³ Več o avstrijskih denarnih razmerah v drugi polovici 19. stoletja glej Pančur, Andrej: V pričakovanju stabilnega denarnega sistema. Celje: Zgodovinsko društvo, 2003, str. 136-166.

tično niso predstavljale nobene konkurence obstoječi centralni banki. Zares zelo redko so emisijski monopol centralne banke kršile druge denarne ustanove. Tako je leta 1882 država naposled onemogočila tržaško komercialno banko (*Banca Commerciale Triestina*), da bi še naprej izdajala neobrestovane blagajniške zapiske.²⁴

Tudi dualistično preoblikovanje habsburške monarhije v Avstro-Ogrsko nikoli ni resno ogrozilo monetarne enotnosti, čeprav so si Madžari občasno vneto prizadevali ustanoviti lastno emisijsko banko. Čeprav je bila leta 1878 avstrijska narodna banka preimenovana v *Avstro-ogrsko banko* in je bila nato leta 1899 preoblikovana v dualistično ustanovo, je bila kljub temu še vedno enotna centralna banka. Tako je bila Avstro-Ogrska sicer vse do svojega propada praktično razdeljena na dve državi, ki pa nista tvorili le gospodarske, temveč tudi monetarno unijo.²⁵

Madžarska stran bankovca Avstro-ogrske banke, 1000 goldinarjev avstrijske valute, 1. 5. 1880, Dunaj.

S stabilizacijo avstrijskega denarnega sistema je bil pred prvo svetovno vojno državni pohlep po pobiranju *seigniorage* in inflacijskega davka postavljen na stranski tir. Od leta 1896 je bila tako

²⁴ Pressburger, S.: *Das österreichische Noteninstitut*, 2. del, 1. zvezek. Wien: Österreichische Nationalbank, 1969, str. 286-291.

²⁵ Sutter, Berthold: *Die Ausgleichverhandlungen zwischen Österreich und Ungarn 1867-1918*. V: *Südostdeutsches Archiv*, 1968, str. 83-85; Galántai, József: *Der österreichisch-ungarische Dualismus 1867-1918*. Wien, Budapest: Österreichischer Bundesverlag, Corvina Kiadó, 1985, str. 37-68; Lehmer, Oskar: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte mit Grundzügen der Wirtschafts- und Sozialgeschichte*. Linz: Universitätsverlag Rudolf Trauner, 1992, str. 210-212; Fink, Krisztina Maria: *Die österreichisch-ungarische Monarchie als Wirtschaftsgemeinschaft*, München: Dr. Rudolf Trofenik, 1968.

kronska valuta povsem stabilna.²⁶ Zaradi zlate denarne podlage je imela krona fiksni menjalni tečaj z vsemi ostalimi zlatimi valutami. Ker so do prve svetovne vojne skoraj vse države sprejele zlato valuto, je bil s tem tudi avstro-ogrski denar sestavni del svetovnega denarnega sistema.²⁷

Avstrijski zlatnik, 20 kron kronske valute, 1904, Dunaj. Vir: CoinArchives, <http://www.coinarchives.com/w/lotviewer.php?LotID=133776&AucID=105&Lot=7153> [4. 9. 2006].

Monetarne aneksije

Prva svetovna vojna je porušila to komaj doseženo monetarno integracijo habsburške monarhije. Za razpad posameznih monetarnih področij je ponavadi kriva mešanica tako političnih kot gospodarskih vzrokov. Vendar v nekaterih primerih politični vzroki povsem prevladajo. Najbolj očitno so monetarno enotnost posameznih državnih ozemelj rušile nenehne spremembe državnih meja. Po koncu vojn so zmagovite države ponavadi anektirale posamezna ozemlja poraženih držav. Zmagovalci so hoteli s čim prejšnjo in čim bolj temeljito integracijo teh ozemelj pokazati, da so tudi ta ozemlja sestavni in nedeljivi del njihove države. V skladu z reko »ena država, en denar« je bilo v 19. in 20. stoletju potrebno novo pridobljena področja vključiti v obstoječi denarni sistem zmagovite države.

26 Flandreau, Marc und Komlos, John: *Core or Periphery? The credibility of the Austro-Hungarian currency 1867-1913*. V: Bacinger, Karl in Stiefel, Dieter (ur.): *Auf Heller und Cent: Beiträge zur Finanz- und Währungsgeschichte*. Frankfurt, Wien: Ueberreuter, 2001, str. 163-184; Flandreau, Marc und Komlos, John: *How to Run a Target Zone? Age Old Lessons from an Austro-Hungarian Experiment (1896-1914)*. V: *Conference Presentation at the Economic History Association, Philadelphia, 2001*.

27 Mdr. prim. Eichengreen, Barry: *Globalizing Capital: A History of the International Monetary System*. Princeton: Princeton University Press, 1996, str. 13-25; Gallarotti, Giulio M.: *The Anatomy of an International Monetary Regime: The Classical Gold Standard 1880-1914*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1995.

Tudi slovensko ozemlje pri tem ni bilo izvzeto. Po zmagi nad Avstrijo je Napoleon 14. oktobra 1809 ustanovil Ilirske province, katerim je priključil tudi zahodne slovenske dežele (Kranjsko, Goriško, Trst, Istro in zahodno Koroško). V teh deželah je bil takrat v denarnem obtoku le inflacijski avstrijski papirnati denar in bakreni drobiž, polnovredni konvencijski srebrniki so do takrat iz obtoka že povsem izginili. Zaradi potreb gospodarstva po plačilnih sredstvih Francozi avstrijskega denarja sicer niso mogli takoj vzeti iz obtoka, vendar so avstrijskemu papirnatemu denarju že decembra 1809 vrednost v primerjavi s srebrniki znižali na četrtno, čez en mesec pa že na šestino. S tem so vzpodbudili hiter odtok tega denarja v Avstrijo. Namesto razvrednotenega avstrijskega denarja je v denarni obtok postopoma pritekal predvsem francoski in italijanski srebrn denar. 15. marca 1810 je naposled avstrijski denar prenehal biti zakonito plačilno sredstvo v Ilirskih provincih. 16. novembra istega leta so francoske oblasti prepovedale še uvoz avstrijskega papirnatega denarja, ki je nato moral do 1. januarja 1811 povsem izginiti iz dežele.²⁸

Zlatnik Napoleonovega Kraljestva Italije, 40 lir, 1810, Milano. Vir: CoinArchives, <http://www.coinarchives.com/w/lotviewer.php?LotID=175390&AucID=149&Lot=1854> [4. 9. 2006].

Francoska oblast v Ilirskih provincih ni trajala dolgo. Že pred znamenito bitko narodov pri Leipzigu je Avstrijcem v dobrem mesecu uspelo zasesti Ilirske province in v njih 17. oktobra 1813 razglasiti prevzem oblasti. Ker pa so bile denarne

28 Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813*, 4. del: *Vom Regierungsantritt Leopold I. (1657) bis auf das Ende der französischen Herrschaft in Illyrien (1813)*. Laibach: Ig. Von Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1867, str. 308, 309; Mal, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*, 2. del. Celje: Mohorjeva družba, 1993, str. 133-134; Marmont, Auguste Frederic Louis Viesse de: *Memoari*. Split: Logos, 1984, str. 177, 204; Kavčnik, I.: *O vrednotah (valutah)*, *Slovenski pravnik*, 15. marec 1900, št. 3, str. 69-70; Vošnjak, Bogumil: *Ustava in uprava Ilirskih dežel (1809-1813): Pripjevki k nauku o recepciji javnega prava prvega francoskega cesarstva*. Ljubljana: Matica Slovenska, 1910, str. 204-205.

razmere v nekdanjih francoskih provincah nepri- merno bolj stabilne kot v Avstriji, avstrijske oblasti niso imele večjega interesa, da bi nekdanje Ilirske province takoj vključile v obstoječi avstrijski denarni sistem. Zato so francoska plačilna sredstva začasno še vedno ostala v veljavi. Hkrati so ponovno vpeljali konvencijsko valuto, se pravi srebrnike, ki so v tem času že skoraj povsem izginili iz denarnega obtoka v Avstriji. Nasprotno niso uvedli papirnate dunajske valute. Kot zakonito plačilno sredstvo je bil v denarnem obtoku tako le nekdanji avstrijski, francoski, italijanski in nemški kovinski denar, ki so mu leta 1815 določili medsebojna vrednostna razmerja. Šele z dekretom predsedstva dvorne komore 4. aprila 1818 je bilo določeno, da mora nekdanji Napoleonov francoski in italijanski denar do 1. novembra izginiti iz obtoka. Od takrat je bila konvencijska valuta (srebrniki, bankovci *Privilegirane avstrijske narodne banke* in bakreni drobiž) edino zakonito plačilno sredstvo. Ljudje so sicer lahko poslovali tudi s papirnatim denarjem dunajske valute, vendar ta v teh deželah ni imel prisilnega tečaja.²⁹

Avstrijski srebrnik, 1 tolar (2 goldinarja) konvencijske valute, 1825, Kremnica. Vir: CoinArchives, <http://www.coinarchives.com/w/lotviewer.php?LotID=87502&AuclID=71&Lot=1359> [5. 9. 2006].

Slovensko ozemlje je bilo predvsem v 20. stoletju žrtev mnogih monetarnih aneksij. V primerjavi z 19. stoletjem je okupator ozemlja poskušal čim prej monetarno anektirati. Že med samo vojno so lahko države na okupiranih ozemljih denar sovražnih držav zamenjale s posebnim okupacijskim denarjem. Po drugi strani pa je okupacijska oblast okupirana področja takoj monetarno anektirala. Tako je Italija po letu 1915 zamenjevala avstro-ogrske krono za italijanske lire na okupiranem avstro-ogrskem ozemlju, kjer so živeli tudi

²⁹ Kavčnik, I.: O vrednotah (valutah), *Slovenski pravnik*, 15. april 1900, št. 4, str. 97-100; ARS, AS 14, *Gubernij v Ljubljani, 1784-1849*, f. 59, mapa 3, ovoj 80, Oznanilo Cesarskega Kr. Ilirskega Poglavarstva v Lublani, 19. april 1818.

Slovinci.³⁰ Ker so morali Italijani po izgubljeni bitki oktobra 1917 povsem izprazniti ta ozemlja, je bilo potrebno italijanske lire ponovno zamenjati za avstro-ogrski denar. Hkrati je Avstro-Ogrska za okupirana italijanska območja uvedla okupacijski zasilni denar, nominiran v lirah (*Cassa Veneta dei Prestiti*). Po razpadu Avstro-Ogrske novembra 1918 je nato Italija spet zasedla zahodne dele slovenskega naselitvenega območja. Sprva je sicer na zasedenih ozemljih še naprej obdržala krono kot zakonito plačilno sredstvo, vendar je ob enem že 26. novembra prepovedala uvoz kron ter je določila uraden menjalni tečaj med krono in italijansko liro (10 kron = 4 lire ali 10 kron = 6 lir). 5. aprila 1919 je uvedla liro kot edino zakonito plačilno sredstvo.³¹ Dokončno pa je Italija monetarno anektirala vsa na novo pridobljena področja šele leta 1922.³²

Avstrijski okupacijski denar v Benečiji, 10 centesimov, 2. januar 1918. Vir: Zasebna zbirka Mojce Šorn.

Italija si je politično in kmalu nato še monetarno priključila nova slovenska ozemlja po razkosljanju Jugoslavije in Slovenije aprila 1941. Italijanski okupator je iz okupiranih območij Slovenije 3. maja ustvaril *Ljubljansko pokrajino* in jo s posebnim statusom priključil Kraljevini Italiji. Že 15. aprila je odredil začasen menjalni tečaj med jugoslovanskim dinarjem in italijansko liro (100 dinarjev = 30 lir). 26. maja je Kraljevina Italija kot zakonito plačilno sredstvo poleg dinarja uvedla še

³⁰ Svoljšak, Petra: Soča, sveta reka: Italijanska zasedba slovenskega ozemlja (1915-1917). *Ljubljana: Nova revija*, 2003, str. 348-352.

³¹ Steiner, Friedrich: *Die Währungsgesetzgebung der Sukzessionsstaaten Österreich-Ungarn: Eine Sammlung einschlägiger Gesetze, Verordnungen und behördlicher Verfügungen von 1892 bis 1920*. Wien: *Verband österreichischer Banken und Bankiers*, 1921, str. X-XI; Jan, Juro: *Valutno vprašanje*. Maribor: samozaložba, 1922, str. 44-45, 50, 54-55.

³² Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninstitut 1816-1966*, 2. del, 4. zvezek. Wien: *Oesterreichische Nationalbank*, 1976, str. 2068-2069.

italijansko liro in albanski frank, dokončno pa je dinarje zamenjala za lire sredi junija 1941 (100 dinarjev = 38 lir).

Italijanski državni papirnati denar, 5 lir, 1944. Vir: Zasebna zbirka Mojce Šorn.

Nemški okupator slovenskih zasedenih del žel formalno nikoli ni vključil v nemško državo, čeprav so bila ta ozemlja v praksi v vseh pogledih del nemške države. Sprva so bili jugoslovanski dinarji še naprej zakonito plačilno sredstvo, poleg njih pa še boni državne kreditne blagajne kot nadomestni denar nemške vojske. Junija 1941 so ves ta denar zamenjali za nemške državne marke (100 dinarjev = 5 državnih mark), ki so bile od 15. junija 1941 edino zakonito plačilno sredstvo.

Nemški kovanec, 2 državni marki, 1938. Vir: Zasebna zbirka Barbare Györfi.

Z denarno aneksijo je najbolj pohitel madžarski okupator, ki je zamenjavo jugoslovanskih dinarjev v madžarski pengő (100 dinarjev = 10 pengőv) izpeljal že v drugi polovici maja 1941, torej še pred uradno priključitvijo Prekmurja Madžarski 16. decembra 1941.³³

³³ Guštin, Damijan: *Finančni viri in denarništvu narodno-osvobodilnega gibanja na Slovenskem 1941-1945*. V: *Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987, str. 82-87; Lazarevič, Žarko: *The Slovenian Economy Between the Wars (1918-1945)*. V: *Krašovec, Tone (ur.): The Economic History of Slovenia (1750-1991)*. Vrhnika: Razum, 1999, str. 131-132.

Madžarski kovanec, 2 pengőja, 1943. Vir: Zasebna zbirka Barbare Györfi.

Zasilni denar

Poleg omenjenih političnih dejavnikov so na vsaj začasno razpadanje pred tem že poenotnega monetarnega področja lahko vplivali tudi prvenstveno gospodarski razlogi. Tako je bila v času političnih in gospodarskih kriz denarna enotnost v državi najprej spodkopana pri izdajanju drobiža. V habsburški monarhiji je prišlo do takšnih hudih kriz po marčni revoluciji leta 1848, po izgubljeni vojni s Francijo in Piemontom leta 1859, po novi izgubljeni vojni s Prusijo in Italijo leta 1866 in po začetku prve svetovne vojne leta 1914. Čeprav je bila kovinska vrednost kovinskega drobiža nižja od njegove nominalne vrednosti, so ga ljudje vseeno v veliki meri tezavrirali. Kovinski drobiž je imel namreč v primerjavi s papirnatim denarjem vsaj nekaj notranje vrednosti. Zato so ljudje pričakovali, da bo ob morebitnem kolapsu denarnega sistema kovani drobiž bolj kot papirnati denar ohranil svojo kupno moč. V kriznih razmerah so ljudje kot hranilca vrednosti bolj cenili kovani drobiž kot papirnati denar.³⁴

Ker so ljudje pridno tezavrirali kovinski drobiž, ga je kmalu začelo primanjkovati. Zaradi pomanjkanja drobiža je prihajalo do zastojev v denarnem poslovanju na drobno. Leta 1860 se je tako v okolici Maribora »*ljudem, ki pridejo v kakšno gostivnico pogostoma*« dogodilo, »*da jih kerčmar ne praša, kaj hočejo jesti ali piti, ampak najpoprej: ali imajo, če ne bojo celega bankovca zajedli ali zapili, toliko drobiža, da bojo mogli plačati, kar bojo zajedli ali zapili*«; ker da kdor nima drobiža, »*naj gré svojo pot*«. ³⁵ Podobno so se pritoževali tudi Ljubljanč-

³⁴ Pančur, Andrej: *Pomanjkanje drobiža sredi 19. stoletja*. V: *Bančni vestnik*, 2004, št. 3, str. 55-57. Še v večji meri je to veljalo za kurantni denar. Pančur, Andrej: *Avstrijski denarni sistem sredi 19. stoletja in Greshamov zakon*. V: *Bančni vestnik*, 2004, št. 1-2, str. 77-79.

³⁵ *Novice*, 17. 10. 1860, št. 42, str. 340.

ni, »da marsiktera kuharica na tergu ali v štacuni ni mogla kupiti, česar je potrebovala, ker ji bankovca nismo mogli menjati.«³⁶

Ljudje so se otepali s podobnimi težavami tudi po izbruhu marčne revolucije³⁷ in prve svetovne vojne³⁸. Država je poskušala pomanjkanje drobiža najprej ublažiti z neprestanim kovanjem obstoječih vrst drobiža. Ko pa so tudi vedno nove emisije drobiža z nezmanjšano hitrostjo še naprej izginjale iz obtoka, je začela država izdajati kovinski drobiž z manjšo vrednostjo kovine, npr. iz srebra in bakra³⁹ ter med prvo svetovno vojno celo iz železa⁴⁰. Ker je bila kovinska vrednost tega drobiža precej nižja od njegove nominalne vrednosti, je državna oblast pričakovala, da se ga ljudem ne bo splačalo tezavrirati. Vendar so se pri tem pogosto motili, tako da je kmalu tudi ta denar začel izginjati iz obtoka. Nazadnje je bila država prisiljena začeti izdajati papirnati drobiž.⁴¹

Avstrijski državni papirnati drobiž, 10 krajcarjev konvencijske valute, 1. 7. 1849, Dunaj.

Državni ukrepi pri odpravljanju pomanjkanja drobiža so bili pogosto ne le neučinkoviti, temveč ponavadi še prepozni in nezadostni. Ko tako ti ukrepi niso zadoščali in je drobiža še naprej

36 Novice, 23. 3. 1859, št. 12, str. 95.

37 Pančur, Andrej: V pričakovanju stabilnega denarnega sistema, str. 54-60.

38 Prim. März, Eduard: Österreichische Bankpolitik in der Zeit der großen Wende 1913-1923: Am Beispiel der Creditanstalt für Handel und Gewerbe. München: R. Oldenbourg Verlag, 1981, str. 140-141.

39 Pančur, Andrej: V pričakovanju stabilnega denarnega sistema, str. 88-90, 100-106, 150-160, 176-182, 198-199, 210-212; Pančur, Andrej: Pomanjkanje drobiža sredi 19. stoletja. V: Bančni vestnik, 2004, št. 3, str. 56-57.

40 Herinek, Ludwig: Österreichische Münzprägungen von 1740-1969, str. 291-293; Jaekel, Peter: Die Münzprägungen des Hauses Habsburg 1780-1918 und der Republik Österreich seit 1918. Basel: Münzen und Medaillen A. G., 1970, str. 157-158, 163-164.

41 Pick, A. in Richter, R.: Österreich: Banknoten und Staatspapiergeld ab 1759. Berlin: Buchdruckerei Erich Pröh, 1972, str. 20, 23-24, 37-39.

primanjkovalo, so se ljudje zatekli k izdajanju zasilnega denarja. Zasilni denar so namesto države ali emisijske banke lahko izdajale dežele, različna podjetja in celo zasebniki. Pri njegovi izdelavi so bili zasebniki veliko bolj domiselni od države in so ga tako npr. leta 1848 izdelovali ne le iz papirja, temveč tudi iz medenine, svinca, cina, bakra, stekla, usnja, lesa in kartona.⁴²

Zasilni denar Josefa Fischerja, Franza A. Spiske in Franza Schuberta, 5 krajcarjev konvencijske valute, 1. 2. 1849, Braunau am Inn.

Zasilni denar ni bil nova valuta, saj se je še naprej glasil na uradno valuto, v kateri je imel ponavadi tudi kritje. Vendar so izdajatelji zasilnega denarja z vednostjo države ali pa celo brez nje kršili emisijski monopol države ali centralne banke in s tem nekontrolirano povečevali količino primarnega denarja v obtoku.⁴³ Tako je npr. novembra 1848 tudi ljubljanska mestna občina začela izdajati zasilni denar – tako imenovane »denarne listke« za 3, 5, 10 in 15 krajcarjev.⁴⁴ Ljubljanski nadomestni denar ni krožil samo po Ljubljani, temveč po celi Kranjski (saj je bila Ljubljana deželno glavno mesto) in delno še po sosednjih deželah. Ljudje so mu po domače pravili »mali ljubljanski bankovci«.⁴⁵ Mestna oblast se je poskušala izogniti kršitvi emisijskega monopola, ki ga je imela Privilegirana avstrijska narodna banka, zato je nadomestni denar izdajala le v zameno za bankovce narodne banke, ki jih je nato umaknila iz denarnega obtoka. Za prineseno vsoto bankovcev je izdala točno enako vsoto nadomestnega denarja. Po drugi strani je prinašatelj določene vsote nadomestnega denarja vrnila točno enak znesek v bankovcih.⁴⁶

42 Probszt, Günther: Österreichische Münz- und Geldgeschichte, str. 532.

43 Murko, Vladimir: Denar. Ljubljana, 1943, str. 119-123.

44 Novice, 22. 11. 1848, št. 47, str. 198.

45 19. dokladni list. V: Novice, 14. 5. 1849, št. 20, str. 69.

46 Novice, 22. 11. 1848, št. 47, str. 198; Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 18. 11. 1848, št. 139.

Ljubljanski zasilni denar, 3, 5, 10 in 15 krajcarjev konvencijske valute, 1848, Ljubljana. Vir: Granda, Stane: Gospodarske razmere pri Slovencih v revolucionarnem letu 1848/49. V: Mihelič, Darja (ur.): Gestrinov zbornik. Ljubljana: Založba ZRC (ZRC SAZU), 1999, str. 327.

Zaradi podobnih razlogov kot Ljubljana je kasneje med prvo svetovno vojno leta 1915 tudi občina Novo mesto blažila pomanjkanje uradnega drobiža z izdajanjem lastnega zasilnega denarja.⁴⁷ V tem času pa je med razlogi za izdajanje zasilnega

⁴⁷ Podpečnik, Jože: Novomeški zasilni denar. V: Bančni vestnik, 1990, str. 420-423.

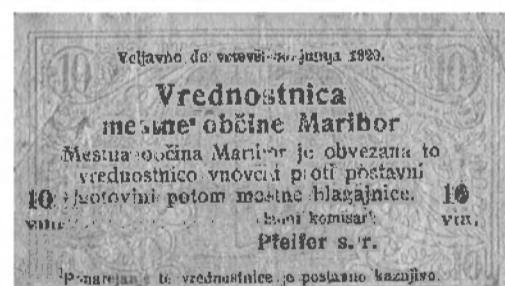
denarja vse bolj prihajala v ospredje še temeljna pomanjkljivost kovanega in še bolj papirnatega drobiža: zaradi veliko večje obtočne hitrosti se ta denar obrabi in porazgubi veliko prej kot denar z višjimi apoeni. Zato mora izdajatelj drobiža neprenehoma obnavljati količino obrabljenega drobiža. Če izdajatelju denarja ne uspe več obnavljati potrebne količine drobiža v obtoku, pride do pomanjkanja drobiža in posledično zopet do izdajanja zasilnega denarja. Leta 1919 so v jugoslovanski državi nostrificirali krone in s tem prekinili normalen dotok gotovine z Dunaja v Slovenijo. Ker pri tem novega denarja še niso pričeli izdajati, je začelo drobiža hitro primanjkovati. Občini Ljubljana in Maribor sta zato začeli izdajati zasilni papirnati drobiž.⁴⁸

Ljubljanski zasilni denar, 20 vinarjev, 2. vinotok 1919, Ljubljana. Vir: Zasebna zbirka Mojce Šorn.

Mariborski zasilni denar, 10 vinarjev, 6. oktober 1919, Maribor. Vir: Zasebna zbirka Mojce Šorn.

⁴⁸ Barac, Borna: Papirni novac bivše Jugoslavije i zemalja na području bivše Jugoslavije: 1767-2002. Zagreb: OBOL Naklada, 2002, str. 8, 9; Jelinčič, Zmago: Katalog bankovcev jugoslovanskih dežel, 2. del: pomožne izdaje. Ljubljana: samozaložba, 1989, str. 158-161.

Podobno je bil tudi po kapitulaciji Italije septembra 1943 prekinjen normalen dotok gotovine v Ljubljansko pokrajino. Sicer so to ozemlje kmalu nato zasedli Nemci, vendar je bila kot zakonito plačilno sredstvo v uporabi še naprej italijanska lira. Najprej je zopet začelo primanjkovati drobiža in posamezne ljubljanske trgovine so od srede leta 1944 izdajale lastni zasilni denar.⁴⁹

Italijanski drobiž, 20 centisimov, 1942. Vir: Zasebna zbirka Barbare Györfi.

Izdajanje zasilnega denarja je bilo v 19. in 20. stoletju le začasen ukrep. Državne oblasti so namreč takoj, ko je bilo to možno, poskušale znova poenotiti izdajanje denarja na svojem ozemlju. Življenjska doba zasilnega denarja je bila zato izjemno kratka, ponavadi niti celo leto. Tako je že avstrijsko finančno ministrstvo po letu 1848 večkrat prepovedalo izdajanje privatnega zasilnega denarja.⁵⁰ Vendar so bile potrebe prometa po plačilnih sredstvih sprva močnejše od zakona, hkrati pa tudi država v politično nemirnih letih revolucije oblasti ni več imela povsem v svojih rokah, s preveč radikalnimi ukrepi pa tudi ni hotela vznemirjati množic. Ko je naposled država sredi leta 1849 priskrbela dovolj svojega drobiža, je ljubljanski mestni odbor iz obtoka lahko umaknil svoj nadomestni denar. V naslednjih letih je novi absolutistični režim znova prijel vajeti vladanja trdno v svoje roke. Ko je tako leta 1850 spet začelo kronično primanjkovati drobiža, si to pot mestna oblast ni upala ukrepati na lastno pest in je najprej zaprosila vlado za dovoljenje za izdajanje nadomestnega denarja. Ta je njeno prošnjo seveda gladko zavrnila.⁵¹ Tudi ob naslednjih denarnih krizah ni nihče več izdajal nadomestnega denarja. Državne oblasti so zasilni

⁴⁹ *Slovenec*, 17. 11. 1944, št. 264, str. 3; *Slovenec*, 19. 11. 1944, št. 266, str. 4; *Slovenec*, 25. 11. 1944, št. 271, str. 4; *Slovenec*, 26. 11. 1944, št. 272, str. 6.

⁵⁰ Mensi-Klarbach, Franz: *Die Entwicklung des Österreichischen Papiergeldwesens*, str. 6.

⁵¹ 19. dokladni list. V: *Novice*, 14. 5. 1849, št. 20, str. 69; *Novice*, 16. 5. 1849, št. 20, str. 84; *Novice*, 4. 6. 1849, št. 27, str. 118; *Novice*, 24. 12. 1850, št. 52, str. 221.

denar, ki se je nato pojavil med prvo svetovno vojno in po njej, prav tako že leta 1920 hitro nadomestile s svojim novim drobižem.

Kovanci Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, 1 dinar, 1925. Vir: Zasebna zbirka Barbare Györfi.

Večje težave so imeli leta 1944 na območju Ljubljanske pokrajine, kjer so po kapitulaciji Italije Nemci ustanovili avtonomno slovensko pokrajinsko upravo. Ker je bila ta pokrajina vse do konca druge svetovne vojne še naprej del italijanskega valutnega območja, bi lahko zasilni denar umaknili iz obtoka samo v primeru, če bi ga nadomestili z zadostno količino italijanskega denarja. Vendar je v tem času poleg italijanskega drobiža kronično primanjkovalo tudi vseh ostalih vrst lirskih bankovcev.

Kljub neprestanemu večanju količine denarja v obtoku je zaradi naraščajoče inflacije v Italiji začelo kritično primanjkovati gotovine. Ker slovenski izvozniki iz Ljubljanske pokrajine za svoje blago iz Italije niso več dobivali ustrezne količine gotovine, so se večala slovenska dobroimetja pri italijanski emisijski banki (*Banca d'Italia*). Po drugi strani so slovenski uvozniki z nakupi v Italiji tja izvažali lirsko gotovino. Pokrajinska uprava se je zato odločila, da bo na podlagi zamrznjenega dobroimetja pri *Banca d'Italia* kot zasilni denar začela izdajati denarne nakaznice. Denarne nakaznice je izdajala osrednja denarna ustanova v pokrajini – *Hranilnica ljubljanske pokrajine*. Od srede novembra 1944 so postopoma prihajali v denarni obtok različni apoeni teh denarnih nakaznic (tako imenovane Rupnikove lire). Tako je bilo mogoče iz denarnega obtoka umakniti tudi zasilni drobiž ljubljanskih trgovcev.⁵²

⁵² Barac, Borna: *Papirni novac bivše Jugoslavije i zemalja na području bivše Jugoslavije*, str. 32-33; Jelinčič, Zmago: *Rupnikove lire: Rupnik Lira. Ljubljana: samozaložba, 1996. Jelinčič, Zmago: Katalog bankovcev jugoslovanskih dežel, Ljubljana: samozaložba, 1988, str. 116-122.*

Vzorec zasilnega denarja Hranilnice ljubljanske pokrajine, 100 lir, 14. 9. 1944, Ljubljana. Vir: Zasebna zbirka Mojce Šorn.

Med drugo svetovno vojno na Slovenskem zasilni denar ni izdajala le od okupatorja postavljena pokrajinska uprava, temveč tudi odporniško gibanje, ki se je borilo proti okupatorju. Odporniškemu gibanju je zlasti na območju pod italijanskim okupatorjem uspelo osvoboditi obsežna ozemlja, na katerih so vzpostavili svojo oblast. Ker je bil trgovski promet med osvobojenimi in okupiranimi ozemlji zelo omejen, je na osvobojenih ozemljih že kmalu začelo primanjkovati gotovine. Poleg tega je prebivalstvo na osvobojenih ozemljih gotovino v veliki meri tudi tezavriralo. Ljudje so kot zasilni denar začeli uporabljati obveznice posojila svobode, s pomočjo katerih je odporniško gibanje od leta 1942 financiralo svoj boj. Kot zasilni denar so krožile tudi blagovne obveznice, ki so jih izdajale partizanske enote za prejeta ali odvzeto blago.⁵³ Denarno poslovanje na osvobojenih ozemljih je potekalo večinoma v italijanskih lirah, na katere so se glasile tudi obveznice posojila svobode in blagovne obveznice.

Obveznica 3-2% posojila narodne osvoboditve Izvršnega odbora Osvobodilne fronte.

⁵³ Barac, Borna: *Papirni novac bivše Jugoslavije i zemalja na području bivše Jugoslavije*, str. 14-29; Jelincič, Zmago: *Slovenska partizanska potrdila: Slovene Partisan Receipts*. Ljubljana: samozaložba, 1991/93.

Odporniško gibanje je šele septembra 1943 obveznice posojila svobode izenačilo z italijanskimi lirami ter jih februarja 1944 poleg lir tudi uradno razglasilo za zakonito plačilno sredstvo. Hkrati se je odločilo, da bo za slovensko osvobojeno ozemlje kot začasno, a zakonito plačilno sredstvo začelo izdajati lastni denar, nominiran v lirah. Naslednji mesec je ustanovilo *Denarni zavod Slovenije*, ki je kot osrednja finančna ustanova na osvobojenem ozemlju in kot emisijska banka začel julija 1944 izdajati lasten denar, katerega vrednost je bila ves čas v pariteti z italijansko liro.⁵⁴

Zasilni denar Denarnega zavoda Slovenije, 1 lira, 12. 3. 1944. Vir: Zasebna zbirka Mojce Šorn.

Po koncu druge svetovne vojne je državna oblast nove Jugoslavije odpravila vse te vrste zasilnega denarja in ustvarila enotno državno valuto. Vendar tudi to pot vse slovensko ozemlje še ni bilo monetarno združeno. Ob koncu vojne je jugoslovanska vojska zasedla večji del nekdanje italijanske države, kjer so živeli Slovenci. Ker je bilo to ozemlje kot cona B uradno še naprej del Italije, so kot zakonito plačilno sredstvo še naprej uporabljali lirsko valuto. Ker je italijanska vlada ovirala dotok denarnih sredstev v cono B, je s tem v njej povzročila hudo pomanjkanje denarja. Jugoslovanska

⁵⁴ Guštin, Damijan: *Finančni viri in denarništvo narodno-osvobodilnega gibanja na Slovenskem 1941-1945*, str. 87-104; Guštin, Damijan: *Denarni zavod Slovenije in vpeljava vzporednega denarja*. V: *Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjene Slovenije do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848-1992*, 1. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, str. 725-727; Guštin, Damijan: *Dr. Milan Lemež, Denarni zavod Slovenije in koncepti valutne reforme nove države leta 1944*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2006, št. 1, str. 377-386; Mikuž, Metod: *Slovensko partizansko gospodarstvo v luči partizanskih dokumentov*. Ljubljana: Borec, 1969; Kos, Peter: *Slovenska partizanska plačilna sredstva*. Ljubljana: Narodna banka Slovenije, 1977; Barac, Borna: *Papirni novac bivše Jugoslavije i zemalja na području bivše Jugoslavije*, str. 30-31; Jelincič, Zmago: *Katalog bankovcev jugoslovanskih dežel*, str. 123-134.

uprava cone B je zato ustanovila *Gospodarsko banko za Istro, Reko in Slovensko Primorje*, ki je začela izdajati jugoslovanske lire. Ta denar je imel za podlago jugoslovanski dinar (3 jugoslovanske lire = 10 dinarjev). S tem so hoteli to ozemlje ne le monetarno, temveč tudi gospodarsko ločiti od Italije, kar je vzpodbudilo upor Italiji naklonjenega prebivalstva v Trstu.⁵⁵ Ko je bila leta 1947 večina cone B priključena Jugoslaviji, so to območje monetarno takoj integrirali. Vendar so jugoslovansko liro še naprej uporabljali v coni B nanovo nastalega *Svobodnega tržaškega ozemlja*. 1. julija 1949 je cona B stopila v monetarno unijo z Jugoslavijo, uradno pa si jo je Jugoslavija priključila šele leta 1954.⁵⁶

Poskusni odtis zasilnega denarja Gospodarske banke za Istro, Reko in Slovensko Primorje, 100 lir, 1945. Vir: Zasebna zbirka Mojce Šorn.

Čeprav je jugoslovansko denarno politiko od začetka šestdesetih let zaznamovala močna inflacijska politika, je državnim oblastem dolgo časa uspelo ohraniti monetarno enotnost. Šele konec osemdesetih let je to integriteto začel ogrožati pojav novega zasilnega denarja ter predvsem vedno večja uporaba tujih valut. Ker v času visoke inflacije in hiperinflacije zakonito plačilno sredstvo vse bolj izgublja funkcijo hranilca vrednosti, začenjajo ljudje v okviru svojih gotovinskih prihrankov namesto nacionalne valute vse bolj uporabljati stabil-

ne tuje valute. V Jugoslaviji so ljudje najbolj uporabljali nemške marke. Ker je bila nemška marka po uradnem menjalnem tečaju precej podcenjena, se je razvil živahen črni trg deviz.

Bankovec narodne banke Jugoslavije, 100 dinarjev, 12. 8. 1978, Beograd. Vir: Zasebna zbirka Barbare Györfi.

Ko je leta 1989 inflacija prerasla v hiperinflacijo,⁵⁷ je Bogdan Oblak - Hamurabi zapisal: »Država je požrešna, lena in nesposobna, zato ji ne preostane drugega, kot da tiska denar in goljufa, ljudem pa z zakoni ukazuje uporabljati njen denar /.../. Ljudje so državi malo mar. Taka politika vodi neizogibno v samoukinitev denarja.«⁵⁸ Najprej se je Oblak odločil vpeljati obračunsko enoto, imenovano lipa. Novembra 1989 se je skupaj še z nekaterimi privatnimi osebami odločil izdajati valuto, ki bi bila varna pred inflacijo.⁵⁹ Protiinflacijski program jugoslovanskega premiera Anteja Markovića decembra 1989 je sicer začasno zavrl ta projekt, vendar je bil že marca 1990 znova obujen. Izdajati so začeli zasilni denar z imenom lipa, ki je imel kritje večinoma v dinarskih kovancih, katerih kovinska vrednost je daleč presejala njihovo imensko vrednost. Ljudje so ta denar lepo sprejeli. Z njim je bilo kmalu mogoče plačevati v nekaterih trgovinah in gostilnah. Projekt izdajanja zasilnega denarja je zamrl šele po uradni slovenski monetarni osamosvojitvi leta 1991. Ob tem tudi nova slovenska oblast na svojem državnem ozemlju ni bila pripravljena tolerirati vzporedne valute in si je prizadevala denarno čim prej poenotiti državo.⁶⁰

55 Troha, Nevenka: *Oris položaja v koprskem okraju cone B Julijske krajine v letih 1945-1947*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1996, št. 1-2, str. 80-81.

56 Zagradnik, Maruša: *Gospodarska ohromitev slovenskega Primorja v času okupacijskih con (1945-1954)*. V: Borak, Neven in Lazarevič, Žarko (ur.): *Gospodarske krize in Slovenci*. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino, Zveza ekonomistov Slovenije, 1999, str. 164-165, 169-170; Gombač, Metka: *Denarni zavod Slovenije – podružnica za slovensko Primorje (1945)*. V: *Zgodovina denarništva in bančništva na Slovenskem*, str. 122-123; Ugričić, Miodrag: *Novac u Jugoslaviji za vreme Drugog svetskog rata*. Beograd: Jugoslovanski pregled, 2000, str. 337-349; Perovšek, France: *Moja resnica: spominski utrinki iz delovanja po letu 1945 na Primorskem in v Ljubljani*. Ljubljana: Društvo piscev NOB Slovenije, 1995, str. 27-30.

57 Prim. Križanič, France: *Od stagflacije do holandske bolezni (Slovenska inflacija in brezposelnost od 1986 do 1996)*. V: Borak, Neven in Lazarevič, Žarko (ur.): *Gospodarske krize in Slovenci*, str. 211-212.

58 Hamurabi [Bogdan, Oblak]: *Pesimizem narašča*. V: *Mladina*, 19. maj 1989, št. 18, str. 44.

59 *Finančna priloga 1. Lipa. Nova denarna enota*. V: *Mladina*, 29. september 1989, št. 33.

60 Prim. Grah, Matija in Žerdin, Ali H.: *Dr. Bogdan Oblak – Hamurabi*. V: *Mladina*, 22. september 1992, št. 37, str. 11.

Zasilni denar Lipe holding, 1 lipa, 29. 3. 1990, Ljubljana. Vir: Barac, Borna: Papirni novac bivše Jugoslavije i zemalja na području bivše Jugoslavije, 1767–2002. Zagreb: Obol, 2002, str. 276.

Stabilna valuta za novo državo

Čeprav je bil projekt lipa prvenstveno sprožen kot obrambni mehanizem proti neprestanemu razvrednotenju uradnega državnega denarja, se ga je v času političnega razpadanja Jugoslavije zagovarjalo tudi z gospodarskopolitičnimi argumenti: »Skozi lastno valuto se vzpostavi zavedanje o lastni državnosti in skozi to o ekonomski in politični neodvisnosti.«⁶¹ Na slovenskem ozemlju so bili za večino zamenjav denarja namreč hkrati odgovorni tako politično-ideološki kot gospodarsko-finančni razlogi.

Državne oblasti nanovo nastalih držav so tako tudi s pomočjo nove valute hotele pokazati neodvisnost in državno suverenost na vsem svojem ozemlju. Po prvi svetovni vojni je bila na ozemlju Slovenije, ki se je pridružilo bodoči Jugoslaviji, kot zakonito plačilno sredstvo v obtoku kronaska valuta. Ko je Avstro-Ogrska razpadla, so države naslednice še nekaj časa uporabljale valuto nekdanje skupne države. Valutni položaj na področju bodoče jugoslovanske države pa se je zapletel, ko so se jugoslovanske dežele nekdanje Avstro-Ogrske 1. decembra 1918 združile s Srbijo in Črno goro. Tu pa so bili v denarnem obtoku še srbski dinarji, črnogorski perperji in bolgarski levi.⁶²

Še večja denarna zmešnjava je vladala ob koncu druge svetovne vojne. Na slovenskem okupiranem in osvobojenem ozemlju je bil v denarnem obtoku v glavnem nemški, italijanski in madžarski denar, poleg njega še zasilni denar Hranilnice ljubljanske pokrajine, Denarnega zavoda Slovenije,

61 Zakaj bomo izdali lipo? V: *Mladina*, 1. januar 1990, št. 1, str. 45.

62 Prim. Slokar, Ivan: *Naša dosedanja devizna politika*. V: *Čas*, 1920, str. 181.

Črnogorski državni papirnati denar, 1 perper, 25. 7. 1914, Cetinje. Vir: Zasebna zbirka Mojce Šorn.

obveznice posojila svobode, blagovne obveznice ter obrestovani blagajniški zapisi in priznanice Denarnega zavoda Slovenije. Drugje po Jugoslaviji so bili v denarnem obtoku še kune Neodvisne države Hrvatske, srbski dinarji na območju nemške okupacije v Srbiji, bolgarski levi in albanski franki.⁶³

Bankovec Hrvaške državne banke, 1000 kun, 1. rujan 1943. Vir: Zasebna zbirka Barbare Györfi.

V obih teh primerih so si državne oblasti novih držav prizadevale odpraviti valutni kaos v državi in na vsem svojem državnem ozemlju vpletati teritorialno enotno valuto. Svoja prizadevanja so utemeljevale z različnimi gospodarskimi razlogi. Finančni minister narodne vlade Slovenije Aleš Bebler je npr. ob začetku valutne reforme junija 1945 poudaril: »Razkosanost na valutna področja je onemogočala zlitje nove Jugoslavije v eno gospodarsko celoto, kajti preprečevala je normalne trgovske odnose med različnimi valutnimi področji. Ta težka posledica okupatorskega razkosanja Jugoslavije sedaj izginja. /.../ Uvaja se v vsej zvezni državi enoten denar, ki bo doslej ločena gospodarska področja, in s tem vso Jugoslavijo vezal v gospodarsko enoto.«⁶⁴

63 Ugričić, Miodrag: *Novac u Jugoslaviji za vreme Drugog svetovskog rata*, str. 91-257; Hadži-Pešić, Jovan: *Novac Jugoslavije 1944-1992*. Beograd: Narodna banka Jugoslavije, 1995, str. 13.

64 Z zamenjavo denarja se začinja novo razdobje v našem gospodarskem življenju: Govor finančnega ministra narodne

Bankovec Srbske narodne banke, 1000 srbskih dinarjev, 1. maj 1942. Vir: Zasebna zbirka Mojce Šorn.

Z vpeljavo enotne valute so predvsem hoteli znižati transakcijske stroške znotraj države. Pravi argument je bil že zelo star in so ga tako izpostavljali že pri poskusih monetarnega poenotenja habsburške monarhije v prvi polovici 19. stoletja. V dekretu predsedstva dvorne komore z dne 4. aprila 1818 je bilo tako nedvoumno zapisano: »De po vsih cesarskih deželah, kar je mogoče, bode med ljudmi tekel enak dnar, de bodo enako šteli, laglej med seboj s' blagom vedli, ino ravnali bres cesarske ino svoje škode«, bodo določili enotne tarife za tuj in domač denar, ki bo še ostal v denarnem obtoku, ali pa ga bodo iz njega postopoma umaknili.⁶⁵ V najnovejšem času pa so pomen nižjih transakcijskih stroškov zelo poudarjali pri evropskem monetarnem povezovanju.

Argument o potrebi gospodarskega združenja celotnega ozemlja je bil v času po koncu prve in druge svetovne vojne še toliko bolj pomemben, ker nova država ob razpadu starega gospodarskega območja gospodarsko sploh ni bila integrirana.⁶⁶ Uničena prometna infrastruktura je še dolga leta po vojni zavirala trgovinski promet med posameznimi deli nanovo nastale države. V teh razmerah so se med posameznimi valutami znotraj države ohranjali nerealni menjalni tečaji. Državne oblasti so bile tako sveto prepričane, da bodo šele na podlagi skupne valute lahko gospodarsko povsem integrirale državno ozemlje.

vlade Slovenije dr. Aleša Beblerja po radiu. V: Slovenski poročevalec, 29. 6. 1945, št. 60, str. 3.

65 ARS, AS 14, Gubernij v Ljubljani, 1784-1849, f. 59, mapa 3, ovoj 80, Oznanilo Cesarskega Kr. Ilirskega Poglavarstva v Ljubljani, 19. april 1818.

66 Šorn, Jože: Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih 1919-1924. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1997; Prinčič, Jože: The Slovenian Economy in the Second Yugoslav State (1945-1991). V: Krašovec, Tone (ur.): The Economic History of Slovenia (1750-1991), str. 155.

Monetarna integracija nove države v širši gospodarski prostor je bila ob nastajanju nove nacionalne valute skoraj povsem potisnjena na stranski tir. Še najbolj resno so se z njo ukvarjali ob koncu prve svetovne vojne, ko so se ljudje še dobro spominjali prednosti stabilne kronske valute, ki je bila sestavni del svetovne zlate valute. Veliki večini ljudi je bilo seveda kristalno jasno, da bo morala nova država dobiti svojo valuto, vendar se jim pri tem ni prav nič mudilo. Provizorična vlada Države Slovencev, Hrvatov in Srbov se je tako še sredi novembra 1918 zavzemala za ohranitev kontinuitete kronske valute in Avstro-ogrske banke kot centralne banke.⁶⁷ Prizadevanja Avstro-ogrske banke, da bi države naslednice oblikovale monetarno unijo, so se kmalu izkazale za povsem nerealne.⁶⁸ Tudi kasnejše želje po pristopu jugoslovanskega valutnega območja k latinski denarni uniji⁶⁹ niso bile v skladu z gospodarsko nesmotrnostjo obstoja te monetarne unije po prvi svetovni vojni.⁷⁰ Jugoslovanska država si je po dejanski stabilizaciji dinarja leta 1925 sicer prizadevala, da bi se z uvedbo zlatega standarda pridružila klubu držav s fiksnimi menjalnimi tečaji. Ko pa ji je leta 1931 končno uspelo zakonsko stabilizirati valuto,⁷¹ je bila zlata valuta kot svetovni denar tik pred propadom.⁷²

Bankovec Narodne banke Kraljevine Jugoslavije, 1000 dinarjev, 1. 12. 1931, Beograd. Vir: Zasebna zbirka Mojce Šorn.

67 Šorn, Jože: Slovenci in gospodarski položaj v prvi svetovni vojni. V: Zgodovinski časopis, 1981, št. 1-2, str. 75.

68 Prim. Sandgruber, Roman: Ökonomie und Politik: Österreichische Wirtschaftsgeschichte vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Wien: Ueberreuter, 1995, str. 354; Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut 1816-1966, 2. del, 4. zvezek, str. 1961-1978.

69 Prim. Slovenec, 11. 1. 1919, št. 8, str. 7.

70 Theurl, Theresia: Eine gemeinsame Währung für Europa: 12 Lehren aus der Geschichte. Innsbruck: Österreichischer Studien Verlag, 1992, str. 188-213.

71 Borak, Neven: Denarne reforme. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1998, str. 201-213; Račić, Đuro: Nauka o novcu. Zagreb: Školska knjiga, 1955, str. 200-202.

72 Eichengreen, Barry: Globalizing Capital, str. 57-88.

Po drugi svetovni vojni je imela Jugoslavija kot članica Mednarodnega denarnega sklada svojo valuto uradno sicer vezano na zlato oziroma na ameriški dolar, vendar jo je morala zelo pogosto (1951, 1961, 1965, 1971, 1973) devalvirati. Leta 1973 je nazadnje uvedla fleksibilni menjalni tečaj.⁷³ Šele denarna osamosvojitve Slovenije je ustvarila realne pogoje za monetarno integracijo Slovenije v širši gospodarski prostor. Ker je bilo večini Slovencev že pred samo formalno osamosvojitvijo jasno, da se želijo kot neodvisna država čim prej vključiti v združeno Evropo, so se tudi zavedali, da njihova nacionalna valuta ne bo imela dolge življenjske dobe. Že nekaj tednov pred samo razglasitvijo neodvisnosti 25. junija 1991 so časopisi pisali, da je po plebiscitarni odločitvi Slovencev za neodvisnost 23. decembra 1990 »postalo jasno: Slovenci z Narodno banko Jugoslavije ne bomo več mogli dolgo shajati, pa tudi mlada samostojna država bo morala imeti svoj denar, ki ga bo tiskala sama in se z njim poskušala monetarno vključiti v združeno Evropo«.⁷⁴

Drugi gospodarski razlog za uvedbo nove valute je bil povsem preventivne narave. Ob ustanovitvi Ilirskih provinc, razpadu Avstro-Ogrske, propadu nacistične nemške Evrope in razpadu druge Jugoslavije se je pojavila potencialna ali realna nevarnost hitrega razvrednotenja valut poraženih in propadlih držav. Avstrijsko cesarstvo je vojne proti Napoleonu v vedno večji meri financiralo z izdajanjem novega državnega papirnatega denarja. Po izgubljeni vojni s Francijo leta 1809 je količina denarja v obtoku in s tem inflacija še naprej tako skokovito naraščala, da je bila država leta 1811 naposled prisiljena razglasiti bankrot. Že pred samim bankrotom pa je francoska oblast v pravkar priključenih Ilirskih provincah za avstrijski papirnati denar določila toliko nižji tečaj, da je začel avstrijski papirnati denar iz Ilirskih provinc hitro odtekati v avstrijsko cesarstvo. Namesto inflacijskega papirnatega denarja so nato v Ilirskih provincah dobili stabilne francoske franke in italijanske lire. S tem naj bi bilo marsikatero premoženje rešeno pred posledicami še občutnejšega avstrijskega razvrednotenja denarja.⁷⁵

73 Hadži-Pešić, Jovan: *Novac Jugoslavije 1944-1992*, str. 22-23.

74 Verbič, Darja: *Hitra uvedba lastne valute je bila ves čas vprašljiva*. V: *Delo*, 7. 6. 1991, str. 3.

75 Mensi-Klarbach, Franz: *Die Entwicklung des österreichischen Papiergeldwesens (Bis zur Beginne der Valutaregulierung)*. Wien: Alfred Hölder, 1905; Stiassny, Paul: *Der öster-*

Kasneje je Avstro-Ogrska tudi prvo svetovno vojno v veliki meri financirala z izdajanjem novega denarja. Zaradi gospodarskega razpada Avstro-Ogrske nanovo nastali Nemški Avstriji ni preostalo nič drugega, kot da svoje izdatke krije s tiskanjem novega denarja.⁷⁶ Ker pa se je na njenem ozemlju nahajala Avstro-ogrška banka, je s tiskanjem denarja pobirala inflacijski davek od ostalih držav naslednic. Nekateri posamezniki so se že zelo zgodaj začeli zavedati nevarnosti razvrednotenja kronske valute. Eden vodilnih slovenskih ekonomistov Milko Brezigar je že 18. septembra 1918 izjavil: »Vsakomur je znano, da je vrednost avstrijskega denarja jako padla. /.../ Ker vemo, da je avstrijski denar malovreden in ker se njegova vrednost ne bo dvignila, ampak bo še bolj padla, ni priporočljivo, da obdrže naši kmetje, trgovci in denarni zavodi toliko papirnatega denarja, kakor ga imajo danes.«⁷⁷ Že nekaj dni pred razpadom Avstro-Ogrske se je zavezal za čimprejšnjo nacionalizacijo kronske valute, vendar mu pri tem ni uspelo prepričati ostalih članov slovenskega narodnega sveta.⁷⁸

Šele konec decembra 1918 se je združena jugoslovanska država kot prva med državami naslednicami odločila nacionalizirati kronske valute. Januarja 1919 je žigosala vse krone na svojem ozemlju. Ker pa je bilo žigosanje opravljeno tehnično zelo malomarno, so v državo prihajale krone s ponarejenimi žigi. Zato je dala država novembra 1919

reichische Staatsbankrott von 1811 (Nach archivalischen Quellen). Wien, Leipzig: Alfred Hölder, 1912; Rumpel, Helmut: *Eine Chance für Mitteleuropa: Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie*. Wien: Ueberreuter, 1997, str. 121-124; Marmont, Auguste Frederic Louis Viesse de: *Memoari*, str. 177, 204.

76 Prim. Butschek, Felix: *Österreichische Geldgeschichte im Rahmen der Sozial- und Wirtschaftsgeschichte vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, str. 168-169; Sandgruber, Roman: *Was kostet die Welt? Geld und Geldwert in der österreichischen Geschichte*. V: Häusler, Wolfgang in Abram, Michael (ur.): *Geld: 800 Jahre Münzstätte Wien*, str. 184-185.

77 [Brezigar, Milko]: *Pogled v novi svet: Poročal na gospodarskem posvetu, ki ga je sklical »Narodni svet« 18. septembra 1918*. Ljubljana: Slovenska Socijalna Matica, 1918, str. 12, 14. Prim. še Brezigar, Milko: *Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva*. V: Borak, Neven, Lazarevič, Žarko in Prinčič, Jože (ur.): *Od kapitalizma do kapitalizma: Izbrane zamisli o razvoju slovenskega gospodarstva v XX. stoletju*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1997, str. 76-79.

78 Šorn, Jože: *Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih 1919-1924*, str. 61-66, 68-69; Perovšek, Jurij: *Slovenska osamosvojitve v letu 1918*. Ljubljana: Modrijan, 1998, str. 123-124.

Nostrificiran bankovec Avstro-ogrške banke z žigom Posojilnice v Gornji Radgoni, 100 kron kronske valute, 2. 1. 1912, Dunaj. Vir: Zasebna zbirka Mojce Šorn.

na vse jugoslovanske krone prilepiti še posebne znamke. Pri tem je zadržala 20 % markiranih kron. Po žolčni debati, ki je razdelila večinoma slovenske in hrvaške kraje nekdanje Avstro-Ogrske na eni in večinoma srbske kraje nekdanje Srbije na drugi strani, je bilo od februarja 1920 določeno menjalno razmerje med jugoslovansko krono in dinarjem (4 krone = 1 dinar). Slovenci so se čutili opeharjene. Za svoj denar so prejeli dinarsko-kronski denar, katerega nominalna vrednost je bila izražena tako v dinarjih kot v kronah. Od 26. januarja 1921 je država imela tudi skupno centralno banko. V istem času so tudi na območju Srbije za dinarje zamenjali vse krone in bolgarske leve. Aprila 1921 so za dinarsko-kronski denar zamenjali še črnogorske perperje (2 perperja = 1 dinar, oziroma 1 perper = 1 dinar za vsote nad 5000 dinarjev). Dinarsko-kronske bankovce so nato vse do 25. maja 1934 postopoma zamenjevali za dinarske bankovce.

Denar Finančnega ministrstva Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, 10 dinarjev = 40 kron, 1. februar 1919. Vir: Zasebna zbirka Mojce Šorn.

Na račun uvedbe lastne valute je jugoslovanska država od svojih državljanov lahko začela pobirati *seignoriago*. S tem ji je vse do leta 1925 uspelo v veliki meri financirati povojno obnovo. Če torej jugoslovanska država ne bi uvedla lastne valute, bi

seignoriago pobirala druga država, ki bi izdajala denar, katerega bi uporabljali tudi v Jugoslaviji.⁷⁹

Podobno je ob koncu druge svetovne vojne obstajala nevarnost inflacijskega razvrednotenja valut okupatorskih držav (nemške državne marke, italijanske lire, madžarskega pengöja).⁸⁰ Vodstvo slovenskega odporniškega gibanja se je dobro zavedalo te nevarnosti in se je zato zavzemalo za čimprejšnji umik okupatorskega denarja iz denarnega obtoka. Ker so bili vzhodni kraji Jugoslavije osvobojeni prej kot zahodni, so tu pohiteli z zamenjavo denarja. 10. aprila 1945 je v Jugoslaviji izšel zakon o odvzemu okupacijskega denarja iz prometa in o njegovi zamenjavi za jugoslovanske dinarje. Do konca aprila so na vsem osvobojenem ozemlju že uspeli zamenjati denar. Na slovenskih tleh se je vojna končala šele 11. maja 1945. Zamenjava denarja se je začela 29. junija 1945. Tudi to pot slovensko prebivalstvo in slovenska vlada nista bila zadovoljna z menjalnimi tečaji (100 lir = 30 dinarjev, 100 državnih mark = 60 dinarjev, 100 pengöjev = 100 dinarjev).⁸¹

⁷⁹ Sundhaussen, Holm: *Die jugoslawische Währungsreform von 1920: Zur Interdependenz ökonomischer und politischer Integrationsprobleme in einem multinationalen Staat*. V: *Österreichische Osthefte*, 1985, str. 19-39; Slokar, Ivan: *Valutne razmere, devizna politika in bankarstvo*. V: *Mač, Josip (ur.): Slovenci v desetletju 1918-1928: Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*. Ljubljana: Leonova družba, 1928, str. 552-656; Šorn, Jože: *Slovensko gospodarstvo med dvema vojnama*. V: *Zgodovina Slovencev*, str. 687-689; Bilimovič, Alexander: *Jugoslawien: Königreich der Serben, Kroaten u. Slowenen*. Breslau: Verlag von M. & H. Marcus, 1927, str. 152-159; Borak, Neven: *Denarne reforme*, str. 199-205; Hadži-Pešić, Jovan: *Novac Kraljevine Jugoslavije 1918-1941*. Beograd: Narodna banka Jugoslavije, 1995; Jelinčič, Zmago: *Dinarsko kronska serija*. Ljubljana: samozaložba, 1997; Stojanović, Željko: *Papirnati novac Srbije i Jugoslavije*. Beograd, 1996, str. 82-114; Narodna banka 1884-1934. Topčider: *Zavod za izradu novčanica*, 1934, str. 97-103, 131-135; Nikolić, Goran: *Kurs dinara i devizna politika Kraljevine Jugoslavije 1918-1941*. Beograd: Stubovi kulture, 2003, str. 75-101.

⁸⁰ Prim. Wehler, Hans-Ulrich: *Deutsche Gesellschaftsgeschichte*, 4. zvezek: *Vom Beginn des Ersten Weltkriegs bis zur Gründung der beiden deutschen Staaten 1914-1949*. München: Verlag C. H. Beck, 2003, str. 927, 971; Fratianni, Michele in Spinelli, Franco: *A monetary history of Italy*. Cambridge: University Press, 1997, str. 158-171; Borak, Neven: *Denarne reforme*, str. 271-277.

⁸¹ Čepič, Zdenko: *Prispevek k proučevanju valutne reforme leta 1945*. V: *Zgodovina denarništva in bančništva na Slovenskem*, str. 105-118; Čepič, Zdenko: *Denarna reforma*. V: *Slovenska novejša zgodovina*, 2. zvezek, str. 841-843; Lazarevič, Žarko in Prinčič, Jože: *Zgodovina slovenskega bančništva*. Ljubljana: Združenje bank Slovenije, 2000, str. 196-199; Bo-

Bankovci Demokratične federativne Jugoslavije, 1000 dinarjev, 1944. Vir: Zasebna zbirka Mojce Šorn.

Za razliko od prejšnjih dezintegracij je Jugoslavija gospodarsko razpadla že pred političnim razpadom. Jugoslavija je bila federacija republik, ki so imele precejšnje politične in gospodarske pristojnosti. Jugoslavija je bila tako tudi monetarna unija. Vendar zaradi srbskega gospodarskega bojkota Slovenije od začetka leta 1989 jugoslovanski trg dejansko ni več deloval kot celota. Reformni program jugoslovanskega premiera Anteja Markovića je decembra 1989 z uvedbo konvertibilnega dinarja sicer odpravil hiperinflacijo, vendar je bil zaradi strukturnih šibkosti in hudih političnih sporov v državi že jeseni 1990 pred robom propada. Politična in gospodarska kriza v državi se je vedno bolj zaostrovala. V drugi polovici leta 1990 je Jugoslavija ekonomsko prenehala obstajati.

Bankovec Narodne banke Jugoslavije, 5000 din, 1. 5. 1985, Beograd.

Po večstrankarskih volitvah leta 1990 in slabšanju jugoslovanskih gospodarskih razmer se je začelo intenzivno razmišljati o možnosti slovenske denarne osamosvojitve. Jeseni 1990 je stekel projekt tiskanja zasilnega denarja. Vdor Srbije v jugoslovanski denarni sistem in plebiscitarna odločitev Slovencev za neodvisnost sta konec leta 1990 pospešila priprave na denarno osamosvojitve. Inflacija je v Jugoslaviji znova začela skokovito na-

rak, Neven: Denarne reforme, str. 226-245; Jelinič, Zmago: Zamenjava okupacijskih bankovcev. Ljubljana: Enotnost, 1996; Ugričić, Miodrag: Novac u Jugoslaviji za vreme Dru-gog svetskog rata, str. 296-336.

raščati. Hkrati se je Slovenija finančno vse bolj osamosvajala in s tem postavljala temelj za bodočo denarno osamosvojitve. Slovenija je bila po formalni razglasitvi neodvisnosti 25. junija 1991 in po koncu vojne z Jugoslovansko armado prisiljena začasno zamrzniti osamosvojitve, zato je lahko šele 8. oktobra 1991 uvedla lastno valuto. Denar je zamenjala v štirih dneh po tečaju 1 : 1. Sprva so bili v denarni obtok daničasni tolarski vrednostni boni, ki so jih nato v letih 1992–1994 postopoma zamenjali za bankovce slovenske centralne banke.⁸²

Vzorec vrednostnega bona Banke Slovenije, 50 tolarjev, 8. 10. 1991, Ljubljana. Vir: Vrednostni boni. Banka Slovenije, <http://www.bsi.si/bankovci-in-kovanci.asp?Mapald=219> [19. 9. 2006].

Na poti v monetarno unijo

V 19. in 20. stoletju so si skoraj vse države na svojem ozemlju prizadevale ustvariti enotno

⁸² Repe, Božo: *Slovenska gospodarska politika v osemdesetih letih in v času osamosvajanja*. V: Borak, Neven in Lazarevič, Žarko (ur.): *Gospodarske krize in Slovenci*, str. 191-210; Rant, Andrej: *Establishing Monetary Sovereignty*. V: Mrak, Mojmir, Rojec, Matija in Silva-Jáuregui, Carlos (ur.): *Slovenia; From Yugoslavia to the European Union*. Washington: The World Bank, 2004, str. 83-98; Palairat, Michael: *Inter-regional financial flows and political tension in former Yugoslavia 1989-1999, Kassel conference on monetary unions*. Edinburgh: rokopis, april 2004; Kranjec, Marko: *Introduction of a new currency: The case of Slovenia*. V: *Development and International Cooperation*, 1995, št. 20-21, str. 127-142; Mencinger, Jože: *Rojstvo in otroštvo tolarja*. V: *Slovenska ekonomska revija*, 1993, št. 1-2, str. 24-32; Majce, Janez: *Slovenski denar: Kronika nastajanja bonov, tolarskih bankovcev in kovancev ter priložnostnih kovancev od 1990 do 2000*. Ljubljana: Banka Slovenije, 2001; Borak, Neven: *Denarne reforme*, str. 245-263.

valuto. Pot do uvedbe enotne državne valute ni bila nikoli enosmerna. Monetarno enotnost države so ogrožale različne vrste zasilnega denarja. Če je neka država politično razpadla, je posledično razpadlo tudi njeno valutno območje. Nanovo nastale države so hotele same voditi makroekonomsko in fiskalno politiko ter pri tem same pobirati *seigniorage*. Z novo enotno državno valuto so hotele svoje ozemlje politično in gospodarsko integrirati.

Z monetarnim razpadom Jugoslavije se je tako Sloveniji uspelo rešiti iz finančnega in monetarnega kaosa. Za slovenski tolar ni bil izbran fiksni, temveč fleksibilni menjalni tečaj. Tolar je relativno hitro postal konvertibilna valuta. Slovensko gospodarstvo je uspešno prestalo proces transformacije in je postalo močno navezano na evropsko gospodarstvo. 1. maja 2004 se je Slovenija z vstopom v Evropsko unijo odločila tudi za vstop v Evropsko monetarno unijo. 28. junija 2004 je Slovenija vstopila v sistem evropskih menjalnih tečajev II. Ker je v dvoletnem pripravljalnem obdobju Slovenija uspešno izpolnjevala zahtevane konvergenčne kriterije, je Svet Evropske unije 11. julija 2006 naposled sprejel odločitev, da Slovenija 1. januarja 2007 dokončno uvede evro (1 evro = 239,64 slovenskih tolarjev).

Vzorec bankovca Evropske centralne banke, 100 evrov. Vir: Banknoten. Bundesdruckerei http://www.bundesdruckerei.de/pics/4_presse/fotoarchiv/banknoten_downloads/100euro.jpg [19. 9. 2006].

S tem se bo verjetno za vselej končala kratka, vendar toliko bolj burna zgodovina enotnih državnih valut na Slovenskem.

Zusammenfassung

EIN STAAT, EINE WÄHRUNG?

Eine sehr kurze, dafür aber umso wechselvollere Geschichte der einheitlichen Nationalwährung im slowenischen Gebiet

Die meiste Zeit der menschlichen Geldgeschichte war auf einem bestimmten staatlichen Territorium eine Vielzahl von verschiedenen Währungen im Umlauf. Erst im 19. und insbesondere im 20. Jahrhundert gelang es der Mehrheit der Staaten, das staatliche Geldsystem zu vereinheitlichen. Die Slowenen lebten in dieser Zeit in verschiedenen Staaten, von denen sich jeder nach Kräften bemühte, eine einheitliche Nationalwährung auf dem gesamten Staatsterritorium durchzusetzen. Dabei verfolgten die Staatsmänner verschiedene Interessen. Einerseits wollten sie die gemeinsame Identität auf dem gesamten Territorium des Staates stärken. Diese gemeinsame Identität äußerte sich vor allem in den Darstellungen auf den Geldnoten bzw. Münzen sowie in den Währungsamen. Andererseits wollten die Staaten durch eine gemeinsame Währung das Staatsgebiet wirtschaftlich integrieren, eine makroökonomische und fiskalische Politik verfolgen und vor allem den Gewinn der Notenausgabe (die so genannte Seigniorage) selbst lukrieren.

Im 19. Jahrhundert lebten die Slowenen im Rahmen der Habsburgermonarchie, in der seit dem Jahr 1753 die Conventionswährung in Umlauf war, seit 1858 die österreichische Währung und schließlich seit 1900 die Kronenwährung. Infolge der Gründung der französischen Illyrischen Provinzen verwendeten die Slowenen in den Jahren 1809 bis 1818 auch die französische Währung. Beinahe während des gesamten 19. Jahrhunderts waren im slowenischen Gebiet auch verschiedene andere Währungen verbreitet, die in der Habsburgermonarchie ein gesetzlich anerkanntes Zahlungsmittel waren. Erst zu Beginn des 20. Jahrhunderts gelang es der Habsburgermonarchie, ein völlig einheitliches Währungssystem auf dem gesamten Staatsgebiet durchzusetzen.

Nach dem Zerfall der Monarchie mussten die Slowenen bei jeder neuen Staatsgründung und jeder Grenzänderung die Währung der alten

Staaten in die Währung der neuen Staaten umtauschen. So wurde in den Jahren 1918 bis 1923 im Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen die Kronenwährung nostrifiziert; diese dann durch das Dinar-Kronen-Geld als temporäres Zahlungsmittel und schließlich durch die Dinarwährung ersetzt. Im Königreich Italien wurde die Kronenwährung 1919 durch die italienische Lira ersetzt. Nach der Aufteilung des Königreiches Jugoslawien 1941 wurde die Dinarwährung durch deutsche Reichsmark, italienische Lira oder ungarische Pengö ersetzt. Nach dem Ende des Zweiten Weltkrieges folgte der Dinar den Währungen der Besatzer und den verschiedenen Notwährungen. Nach dem Zerfall Jugoslawiens wurde 1991 anstelle des jugoslawischen Dinars der slowenische Tolar eingeführt.

Während dieses gesamten Zeitraums wurde die Einheit der Nationalwährungen auf dem gesamten Staatsterritorium nicht nur durch verschiedene, von Grenzänderungen begleitete Kriege bedroht, sondern auch durch unterschiedliche wirtschaftliche Faktoren (Mangel an staatlicher Währung, Inflation). Deshalb behalf man sich zeitweise mit der Herausgabe von Notgeld oder – was häufiger vorkam – verwendete fremde Währungen. Mit der Übernahme der gemeinsamen europäischen Währung wird schließlich auch das unabhängige Slowenien auf seine eigene Nationalwährung verzichten. Damit wird die kurze, aber umso abwechslungsreichere Geschichte der einheitlichen Nationalwährungen auf slowenischem Gebiet wohl ein für allemal beendet sein.